

BOHUMIL SVOBODA

Na straně národa

KARDINÁL
FRANTIŠEK
TOMÁŠEK

V ZÁPASE
S KOMUNISTICKÝM
REŽIMEM
(1965–1989)

VYŠEHRADEK

BOHUMIL SVOBODA

Na straně národa

K A R D I N Á L

F R A N T I Š E K

T O M Á Š E K

V Z Á P A S E

S K O M U N I S T I C K Ý M

R E Ź I M E M

(1965 – 1989)

V Y Š E H R A D

Mé milé manželce Jarmile

Kniha vychází s laskavým přispěním
Sozialwerk der Ackermann-Gemeinde e. V.

© Bohumil Svoboda, 2006

ISBN 80-7021-843-6

*Pozvedám své oči k horám:
Odkud mi přijde pomoc?
Pomoc mi přijde od Hospodina ...
(Žalm 121)*

Předmluva

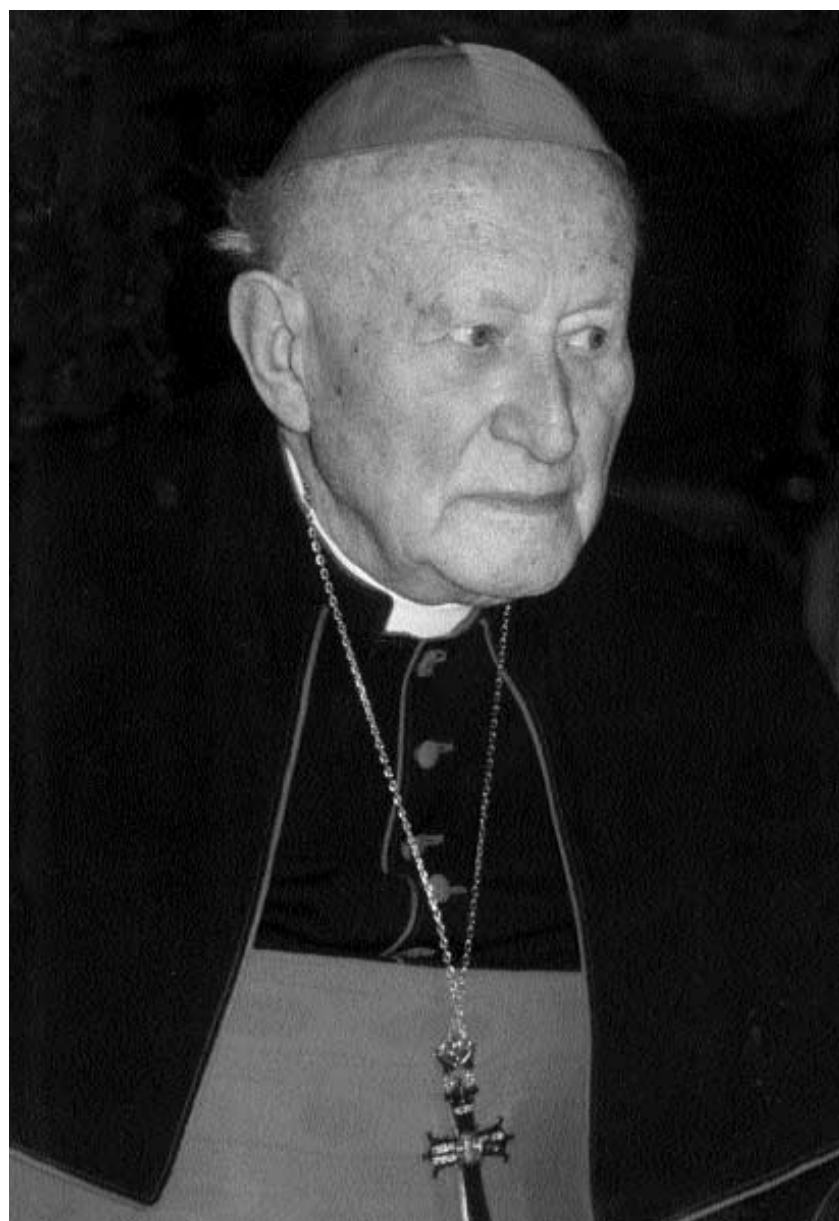
Potkali jsme se na břehu moře na pláži nedaleko Říma. Biskup Tomášek hledal místo, kde by nebylo snadné naše rozhovory odposlouchat, a tam se uskutečnilo jeho setkání s kardinálem Beranem. Příliš se neznali, Praha je od Olomouce dost daleko a v té době byl styk mezi diecézemi nebezpečný. Tu přijelo auto a z něho vystoupil jmenovaný kardinál Josef Beran. Vzájemně jsem je představil, aby se mohli poznat a sblížit. Došlo tedy ke stisku ruky, ale bylo to tak nějak chladné. Biskup Tomášek pozdravil svého spolubratra s viditelnými rozpaky a pan kardinál mu také hned nepadl kolem krku. Co se vlastně stalo?

Byl to jeden z úspěchů vatikánské diplomacie, na který byl snad arcibiskup Casaroli – tehdy ještě ne kardinál – hrdý. Šlo o takový „Bischofshandel“. Nově jmenovaný kardinál musel opustit Prahu, a biskup Tomášek měl převzít správu pražské arcidiecéze, jíž Beran zůstal plnoprávným arcibiskupem. Latinsky se to nazývá „apoštolský administrátor sede plena“. Pražský biskupský stolec nebyl totiž uprázdňen, „sedes byla plena, obsazena“, ale arcibiskup svou pravomoc nemohl vykonávat, protože mu to znemožňoval komunistický režim. Zatím ji vykonával vládou jmenovaný kapitulní vikář, který tímto zákrokem přišel o svou moc. Byl to „handl“, jímž ne všichni byli nadšeni. Ale v Praze začal působit z papežského pověření řádně vysvěcený biskup. Jaký asi bude? Tu otázku si položili mnozí katolíci, kteří zvažovali, zda ten „handl“ stál za to. A nemohl si ji neklást ani sám kardinál Beran, který za to zaplatil velmi vysokou cenu. Musel Prahu opustit s pasem, v němž byla připsána poznámka, že návrat do vlasti je možný jen s povolením ministra vnitra. Beran a Tomášek teď tady stáli proti sobě a svěřovali svou budoucnost Boží lásce. Česká církev měla nyní na vatikánském koncilu dva biskupy. Jak to vše dopadne?

O tom mluví kniha, kterou držíte v ruce. Já, žijící v té době v Římě, bych jen rád vyznal, že jsem se naučil mít biskupa Tomáška opravdu rád. Byl to jiný typ než kardinál Beran. Ale církvi byl dokonale věrný, opravdový dub, jak se o něm tenkrát v Římě mluvilo. Když přijížděl do Říma, dával mi vždy překládat do italštiny text zprávy, kterou připravil – z opatrnosti až v Římě – pro Svatého otce, a z něj vždy sálala jeho láska k církvi, ale také tíha starostí, které Svatému otci svěřoval. Cesta do Říma, byla pro něho vždycky dobou oddechu. V autě, kterým jsme ho přivázeli z letiště do města, bylo skoro slyšet padat na podlahu balvany, které tížily jeho srdce. Otec biskup Tomášek byl opravdu veliký dar Boží, za který je třeba neustále děkovat.

Jsem proto velmi vděčný autorovi, že nám tohoto moderního mučedníka svou knihou přiblížil. Kéž ho Pán přijme mezi své vyvolené!

ThDr. Jaroslav Škarvada
emeritní biskup

Úvod

Osobnost kardinála Františka Tomáška k sobě stále přitahuje pozornost badatelů a bude tomu tak jistě ještě dlouho i v budoucnu. S prodlužujícím se odstupem vystupuje stále zřetelněji jako osobnost vskutku zlomová, a to jak po vnitrocírkevní stránce, tak zejména pokud jde o vztah církve a české společnosti. Jeho vývoj od tradičního katolictví přes desítky peripetií až k němu jako symbolu odporu proti komunistickému (a každému jinému) totalitnímu režimu a k jeho slavné větě pronesené v katedrále sv. Víta při bohoslužbě na poděkování za svatořečení Anežky Přemyslovny: „...stojíme já a celá katolická církev na straně národa“, je vyjádřen zlom ve vztazích katolické církve a české společnosti. Poprvé snad od doby Karla IV. v ní souzní cíle české společnosti a církve v plné harmonii boje o svobodu, lidská práva, celospolečenskou reformu a demokracii. Nelze to snad vyjádřit lépe, než to učinil krátce po této slavné události Tomáš Halík:

„Měl jsem pocit jako by se staletá bolestná jizva napětí mezi katolictvím a češtvím při těchto slovech zavřela, jako by přicházel nový čas uzdravení a smíření.“ Touto tečkou se uzavírala rozporuplná kapitola austrokatolicismu, katolicismu jako státní církve rakouské monarchie.

Tato kniha si klade za cíl seřadit a vystopovat nejdůležitější události z průběhu dvaceti šesti roků působení Františka Tomáška jako hlavy pražské arcidiecéze a postupně via facti hlavy katolické církve v celém tehdejší Československu. Narůstání jeho morální autority, jediné ve státě, pramenící z jeho neochvějné víry a loajality vůči papežům, zejména těm, s nimiž se setkal během svého života, a nejvíce samozřejmě vůči velkému polskému papeži Janu Pavlu II. Tomášek sice nepřinášel nějaké vlastní nové originální myšlenky, ale jako jediný český účastník všech čtyř zasedání II. vatikánského koncilu usiloval o uplatnění převratných zásad tohoto nejdůležitějšího církevního shromáždění 20. století, pokud to bylo v jeho možnostech.

Jeho prvním a základním cílem bylo zajistit v naší zemi trvání církve a její organizační struktury, čiré přežití, které v některých obdobích komunistické diktatury zdaleka nebylo samozřejmé, jak je vidět například ze stati Oty Mádra z té doby „Modus moriendi ecclesiae“, přirovnávané ke Komenského „Kšaftu umírající matky Jednoty bratrské“.

Druhým cílem bylo uhájení pravověrnosti tohoto tak členitého organismu, jakým církev je, a udržet její jednotu v době, kdy se dělila na oficiální a „tajnou“, „podzemní“, na tradicionalisty a progresisty, a kdy na povrch vystupovaly zejména některé tendence protikoncilní.

Třetí oblastí byla obhajoba práv a svobody církve jak jako celku, tak pronásledovaných věřících jednotlivců, a později pod vlivem Jana Pavla II. stále víc i obrana pronásledovaných vůbec. Církev má povinnost stát za požadavky práva a spravedlnosti pro každého člověka, i když stojí mimo společenství věřících. Tomášková prostá, silná, nekomplikovaná víra se s těmito novými požadavky nakonec propojovala zcela samozřejmě.

Tomáškovy osobní vlastnosti: jeho mírnost, laskavost, přímost, srdečnost, ochota ku pomoci, umění odpouštět stejně jako schopnost se omluvit za vlastní omyl nebo chybu, jeho pevnost v zásadních otázkách, se objevují spíše v druhém plánu knihy.

Stranou zůstává Tomášková životní dráha před příchodem do Prahy, kterou kniha shrnuje jen ve stručné retrospektivě, stejně jako záměrně jen lakonicky zaznamenává závěr jeho pozhnaného života. Kniha vědomě ponechává stranou jeho působení jako katechety (včetně činnosti publikační), kterou přenechává odborníkům, a sleduje takřka výhradně oblast jeho styků s orgány komunistického režimu. Používá přitom hojně jako prameny dosud publikované práce, zejména Jaroslava Cuhry, Aleše Opatrného a Václava Vaško, i sborníku „Kardinál Tomášek“, na němž s posléze jmenovaným autor spolupracoval spolu s Janem Hartmanem. Tento soubor vzpomínek osob kolem Františka Tomáška mohl suplovat potřebnou monografii jenom zčásti a po omezenou dobu. Předkládaná kniha soustřeďuje všechna základní fakta, zejména ta, která jsou jinak čtenáři jen těžko dostupná. Teprve jejich hutné seřazení objevuje celou plastickou podobu velké osobnosti a jejího růstu.

Tomáškovu úsilí o duchovní a mravní obrodu církve není méně aktuální ani dnes, kdy je třeba ji realizovat v nových podmínkách sjednocující se Evropy a globalizace.

I. PRAHA

V únoru roku 1965 byla česká veřejnost, zvláště katolická, překvapena krátkou zprávou v oficiálních sdělovacích prostředcích. Rudé právo, hlavní deník komunistického režimu, deník lidové strany Lidová demokracie a další přinesly dne 20. února a následně pak 28. února i Katolické noviny, jediný povolený katolický časopis pro širší veřejnost, následující text:

JMENOVÁNÍ DO FUNKCÍ

(čtk) Dr. Josef Beran, jehož jmenování kardinálem ohlásil papež Pavel VI., odletěl 19. II. do Říma. Zúčastní se slavnostního vyhlášení nových kardinálů, které bude zahájeno dne 22. února. Na přání své i Svaté stolice zůstane již trvale v Římě pro plnění funkcí vyplývajících zejména z kardinálské hodnosti.

V souladu se zákony upravujícími vztah státu k církvi, složil biskup dr. František Tomášek, kterého papež Pavel VI. jmenoval apoštolským administrátorem v Praze, 18. února slib věrnosti ČSSR do rukou prvního náměstka ministra školství a kultury dr. Františka Kahudy.

Text byl všude naprosto stejný – žádná redakce by se tehdy neodvážila změnit ani písmenko – a nesl neklamný rukopis Státního sekretariátu pro věci církevní. Jenom titulky a podtitulky se lišily: Lidová demokracie: Kardinál dr. J. Beran odejel do Říma – a podtitulek: Biskup dr. F. Tomášek složil slib věrnosti. Katolické noviny: Jmenování do funkce. Oba zároveň reprodukovaly obrázek usměvavého hierarchy v církevním úboru.

Oznámení dále pokračovalo Tomáškovým stručným životopisem:

J. E. biskup ThDr. František Tomášek, apoštolský administrátor pražský, narodil se 30. června 1899 ve Studénce, okres Nový Jičín. Pochází

z rolnické rodiny. V letech 1918–1922 vystudoval Cyrilometodějskou bohosloveckou fakultu v Olomouci. Na kněze byl vysvěcen r. 1922. Později působil jako profesor bohoslovecké fakulty v Olomouci. V posledních deseti letech byl administrátorem v Moravské Hůzové. Je členem Ústředního výboru Celostátního mírového hnutí katolického duchovenstva.

Překvapení, ba ohromení, katolické veřejnosti bylo naprosté. Po více než patnácti letech drtivého náporu na katolickou církev, po monstroprocesech s představiteli hierarchie a představenými řádů, po uzavření katolických škol a zrušení spolků, po hromadném zatýkání kněží i laiků a zatlačení veškeré náboženské činnosti téměř výhradně do kostelů, po zabrání všeho majetku, to byla první zpráva, naznačující jistou změnu ve vztazích církve a státu, jakýsi, byť nepatrný, posun. K lepšímu? Ale zároveň budila i krajní pochybnosti a nedůvěru. Proč to dělají? Jaký mají komunisté důvod ke změně kurzu? Tlak ze Západu? Není to nějaká klička, léčka nebo past?

I sama postava nového pražského administrátora vyvolávala spíše otázky: biskup z Moravy, širší veřejnosti do té doby téměř neznámý, kterého znaly spíše jen odborné kruhy jako mimořádného profesora pedagogiky a katechetiky na olomoucké Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě, dokud ji komunistický režim neuzavřel, autora řady katechetických prací. Působil v několika farnostech, byl internován v bývalém klášteře v Želivě. Je dávno v duchodovém věku, což byla ovšem tehdy v kléru zdecimovaném už nacistickým pronásledováním – a vlastně trvá do jisté míry dodnes – běžná věc, všichni sloužili takřkajíc do roztrhání, pokud jim to ovšem režim dovolil. Tomášek se zúčastnil jednání II. vatikánského koncilu, v českém tisku byl ovšem uváděn jen jako člen delegace bez biskupského titulu. Zpráv nebylo mnoho a tak veřejnost připomínala spíše zvíře zahnané do kouta, přikrčené a připravené k obraně, nedůvěřivě sledující svého trýznitele, přistupujícího k němu najednou s přátelsky nataženou rukou.

■ ■ ■ Před Arcibiskupským palácem na pražských Hradčanech zastavilo oficiální naleštěné auto s tmavým nátěrem a z něho vystoupil statný starší pán v tmavém oblečení, s kolárkem, označujícím duchovní osobu, který bylo v té době možno vidět jen velice zřídka, a zamířil, doprovázen pánem v noblesním úřednickém obleku, do budovy. Někdo jim

otevřel prosklené dveře na schodiště a biskup s doprovodem pomalu, těžce stoupal honosným barokním schodištěm po vyšlapaném červeném koberci do prvního patra.

V rozlehlé místnosti, spíše sále, s vysokými okny i dveřmi, který bude napříště jeho pracovnou, je očekávala malá skupina zbylých pracovníků konzistoře, v uplynulých letech okleštěné na minimum, v čele s kapitulním vikářem Antonínem Stehlíkem, obtloustlým prelátem s ocelově modrou barvou tváře po oholení černých vousů, a kancléřem Janem Dočekalem. Zástupce Státního sekretariátu Karel Hruža představil biskupa Tomáška jako nového správce diecéze. Tomášek formálně předložil svůj jmenovací dekret, vystavený Svatým stolcem, a prelát Stehlík, aniž si jej – byť zběžně – prohlédl (byl zřejmě dobře dopředu instruován), pozdravil Tomáška jménem svým i ostatních a popřál mu v jeho práci apoštolského administrátora hojnost Božího požehnání. Řekl, že si je samozřejmě vědom, že tím končí jeho činnost kapitulního vikáře, že už vyklidil všechny prostory, příslušející hlavě arcidiecéze, a přestěhoval se do bočního křídla paláce. Je panu biskupovi plně k dispozici, bude-li si jeho spolupráci přát. A stejně tak i celá konzistoř.

Tomášek vlídně poděkoval za přivítání a požádal přítomné, aby pokračovali ve své práci, a totéž aby vyřídili i ostatním, kteří nejsou přítomni. Že nebude dělat žádné personální změny – jedinou změnou, která vyplývá z jeho příchodu jako diecézního biskupa, je konec funkce kapitulního vikáře, jak už se zmínil pan prelát Stehlík, který však zůstává i nadále proboštem svatovítské kapituly a tak druhým hlavním představitelem arcidiecéze.

Když zaklaply vysoké intarzované dveře, za nimiž zmizel jeho doprovod i uvítací delegace, odložil si Tomášek svůj obstarožní zimník (obrácený, po tatínkovi, tenkrát se ještě dělaly pořádné štofy) na starobylý kovový věšák v rohu místnosti, a rozhlédl se po galerii tmavých olejomalb v těžkých zlacených vyřezávaných rámech s portréty jeho předchůdců. Shlíželi na něj tu přísně, tu s lehkým, možná ironickým úsměvem, ale jeho bezprostřední předchůdce, arcibiskup Beran, mezi nimi chyběl. Zato tam dosud visel – zapomenut nějakým omylem – komunisty nenáviděný papež Pius XII., dávno už následovaný naopak režimem pozitivně přijímaným Janem XXIII. a současným Pavlem VI.

Tomášek přistoupil k oknu a zahleděl se dolů na Hradčanské náměstí pokryté sněhovým popraškem, se Salmovským palácem naproti,

a pak doleva na část Hradu se sídlem prezidenta. Píše se rok 1965 a prezidentem, který tam sídlí, je Antonín Novotný, první tajemník ÚV KSČ (Ústředního výboru Komunistické strany Československa), kde také spočívá skutečný zdroj jeho moci. Katedrálu sv. Víta, teď Tomáškův biskupský chrám, tady odsud, z tohoto okna, není vidět. To by se musel hodně vyklonit anebo vyjít na balkon před ním. Jenže je zima. Ačkoliv – co by, proč ne, je snad dost otužilý. Otevřel dveře vedoucí na balkon, ovanul ho studený březnový vzduch. Vyšel ven a podíval se doleva. Ze „svého“ kostela viděl jen věže – tyčily se vysoko nad masivem hradních budov. Jako se tyčí věci Boží nad věcmi pozemskými, pomyslel si, a moc Boží nad mocí světskou. Tady v Československu teď mocí naprosto nepřátelskou náboženství vůbec a katolické církvi zvlášť. Za sedmáct let své naprosto neomezené vlády zlikvidovala tato moc vedoucí činitele a stovky kněží pozatýkala či uvěznila, často bez soudního řízení. Mnozí z nich tuto perzekuci padesátých let nepřežili, jiní žijí v ústraní, mimo duchovní správu, s nepatrnými důchody, jež jim strana a vláda laskavě vyměřila a které sotva stačí na přežití. Hospodin, Bůh zástupů, Pán dějin, však často dopouští, ale neopouští, důvěřují jeho věrní.

Tomášek se vrátil do místnosti a pozorně za sebou zavřel dveře od balkonu. Pak se zadíval dolů na obílené střechy hlavního města. Na chvíli si zakryl tvář rukama a pak je sepal před sebou. Při pohledu na střechy metropole a Hrad v sousedství se mu před očima začal odvíjet příběh jeho života, který ho dovedl až sem.

Od rodné Studénky v beskydském podhůří, kde jeho strýc Josef byl kdysi starostou a tatínek František učitelem, vlastně nadučitelem, říkalo se tenkrát, a taky varhaníkem v kostele, kde přísně shlížel z kůru na děti shromážděné vpředu před lavicemi. A dobře viděl, když některé zlobilo. Takže Tomášek nebyl vlastně z rolnického rodu, jak o tom píše teď oficiální životopisy, leda kdysi, před několika generacemi. Ve škole se učilo česky, ale všechny písemnosti se vedly německy, němčina byla samozřejmost. Doma se ovšem mluvilo česky, ve slezském nářečí, „kratce“, s krátkými samohláskami, vlivem polštiny. Ten „krátký zobák“ mu zůstal trochu dodneška. A cítilo se slovansky, všeslovansky. Pamatuje si, jak za rusko-japonského konfliktu v roce 1905 zpívaly děti – ani nevěděly, kde se ta válka vlastně odehrává – posměšnou písničku:

*Jede fůra
z Port Artura
sedí na ní
kanimůra.*

Jenže to tam na Východě dopadlo všechno jinak, jak už to v životě bývá. A tatínek zemřel, to bylo Františkovi sotva sedm, ještě dnes vidí jeho prst na zvednuté ruce, jak tak ležel na posteli s pruhovaným povlečením a říká:

„Drž se vždycky Pána Boha, Františku, a pomáhej mamince!“

Byla to rychlá nemoc, jak se tehdy říkalo tuberkulóze, kterou taky zdědil on sám.

Zůstalo po tatínkovi šest dětí ve věku od osmi do jednoho roku, František byl druhý. A maminka na všechno sama. Pocházela ze starobylého rodu Vavrečkova, měla v sobě jejich elán, energii, ale stejně – jak to všechno vůbec sama zvládla – toho praní a žehlení a uklízení a vaření – snad příbuzní nebo dobří sousedé pomohli, penzička byla nepatrná. Musela si i přivydělávat pomocí v jiných domácnostech. A nakonec aby mohla dětem poskytnout vzdělání, které by jim nemohla v tehdejší Studénce zajistit, přestěhovali se do Olomouce. A František tam mohl navštěvovat Slovanské gymnázium. Slovanské! Něco nebývalého a ještě nedávno nemyslitelného. A pro maminku ještě víc práce a starostí – děti rostou a potřebují pořád víc. Teď na něj maminka čeká v Moravské Hůzové, až to tady v Praze nějak zorganizuje, přijede sem za ním, i když už jí je přes devadesát.

Ale pak přišla válka – první světová. To mu bylo patnáct, v jejím průběhu maturoval a hned musel narukovat na vojnu. Jenže to tam moc daleko, díky Bohu, nedotáhl, objevila se tuberkulóza, dědictví po tatínkovi, z armády byl brzy propuštěn a prohlášen za invalidu, musel se léčit. Ale začínal se šířit hlad, takže o hlavním léčebném prostředku, o nějaké vydatné stravě, nemohla být řeč. Jenže co dál? Už dávno ho lákalo kněžství, ovšem ošetřující lékař o tom nechtěl ani slyšet a odmítl mu dát doporučení. Nakonec se do semináře dostal jen na revers, na prohlášení, že vstupuje na vlastní nebezpečí. Ale i v semináři se musel izolovat, aby se nemoc nepřenesla na druhé. Snad jenom válečné poměry a prázdný seminář mu umožnily přijetí a studium. A jeho neustálé naléhavé modlitby. A vydržel, vystudoval a dokonce se i vyléčil. Pán s ním měl své plány. Zdravá střídavá strava – vždycky říkal,

že mu úplně stačí talíř bramborové polévky a kousek chleba nebo trochu mléka.

A zatímco studoval, skončila první světová válka, rozpadlo se staré Rakousko-Uhersko, poslední monarcha Karel zmizel někde ve švýcarském exilu, vznikla nová Československá republika, obnovený samostatný český stát s připojenými dalšími zeměmi, Slovenskem a Podkarpatskou Rusí, zmizela i stará církevní šlechticko-rakouská hierarchie, představitelka feudálního austrokatolicismu. V církvi se pod vedením Jednoty čs. duchovenstva v čele s oblíbeným spisovatelem J. Š. Baarem rozhořel boj o její reformu, víc v Čechách, na Moravě méně. Šlo o požadavek patriarchátu, který měl vykonávat dozor nad biskupy celé republiky a být jediným reprezentantem církve vůči Svatému stolci i vůči vládě, o zřizování farních a diecézních rad, volbu biskupů, liturgii v mateřské řeči a staroslovanskou liturgii v památné dny na určitých místech (na Velehradě, v Nitře, na Sázavě a v Praze v emauzském klášteře a na Vyšehradě), úpravu bohovědného studia zrušením diecézních seminářů a ovšem i o zdobrovolnění celibátu a mnohé další. Nadšení z obnovy samostatného státu a z nastoupení jeho prvního prezidenta, velezasloužilého diplomata a státníka T. G. Masaryka, ale jen eklektického filozofa a sociologa, začalo mizet s jeho protikatolickými útoky a hesly „Tábor je náš program“ a „Pryč od Říma“, i s jeho takzvaně pokrokovou ideologií postavenou na linii Hus – čeští bratři – Komenský. Katolická církev, nositelka našeho křesťanství od samého začátku našich dějin (a vlastně ještě dávno před jejich počátkem) v ní zůstávala zcela mimo, ba byla chápána jako nepřítel. Boj o reformy v církvi pak skončil schizmatem, vytvořením nové samostatné československé církve a odpadem celkem asi 300 kněží a postupně více než milionu a půl věřících.

Ale tyto změny šly v semináři v podstatě přes hlavu bohoslovce Tomáška, aniž na něj měly větší vliv. Měl pevnou víru, kterou si studiem stále víc prohluboval. V Praze pak už začal pevnou rukou vládnout arcibiskup František Kordač, hlasatel principu autority, tvrdý odpůrce Jednoty, a v Olomouci nastoupil nový arcibiskup, arcibiskup z lidu a poslanec, senátor-arcibiskup, jak se podepisoval, Cyril Antonín Stojan, slavné paměti, ochotný rozdat i poslední boty – ještě jeden Stojan, úpěli církevní hospodáři, a majetek olomouckého arcibiskupství bude pryč. A právě Stojan Tomáška v roce 1922 vysvětil na kněze a stal se i jeho velkým životním vzorem. Bylo v tom i jakési předznamenání do budoucna.

Primici, svou první mši svatou, sloužil v rodné Studénce. Ale změnou v atmosféře společnosti rodné obce byl ohromen. Samozřejmě – skončila válka, vojáci se vraceli z front nasáklí protiválečnými a revolučními myšlenkami, nová republika se zrodila ve znamení boje proti Římu, proti katolické církvi a proti náboženství vůbec. Tady v Praze byl stržen Mariánský sloup na Staroměstském náměstí – prý pomsta za Bílou horu, ačkoliv byl postaven na poděkování za pomoc a vítězství nad Švédy a s Bílou horou neměl nic společného. Špatné znamení pro vznikající stát. Studénka, hlavně dělnictvo, byla najednou úplně protináboženská, bývalí přátelé a spolužáci se k němu, náboženskému zaostalci, styděli i přihlásit, byla to ostuda mít v rodině nebo mezi známými kněze. Takže žádná velká primiční sláva, jaká provázela kdysi každou takovou událost, církev se ocitla na okraji společnosti. Ale jemu to nevadilo, měl pevné kořeny, hluboce věřil v Pána a v Ježíšovo poselství, které nemůže být nahrazeno žádnou ideologií.

Když začal působit v duchovní správě, přidal ke své životosprávě ještě hodně pohybu, začal jezdit na kole a stále víc se otužoval. Copak o to – otužování mohl dělat i v semináři, moc se za války netopilo. Pak objevil, že je velice třeba šetřit čas a že je možné studovat i při jízdě na kole. Tak jezdil, v jedné ruce řídítko kola, ve druhé knihu, a studoval. V tehdejší provozu na ulicích se to tenkrát ještě dalo. Nejvíc ho zajímala katechetika, obor učící, jak předávat vědomosti o Pánu Ježíši a církvi dětem, novým generacím. Tenkrát se nemluvalo o předávání víry – to se mělo za samozřejmé, že víra přejde v křesťanské společnosti na děti jaksi automaticky. Jenže to stále víc přestávala být pravda. A tak se zaměřil právě tímto směrem, na katechetiku a pedagogiku. Když to tak spočítal, napsal už o katechetice 31 prací, docela slušné číslo. Ale málo z toho bylo možno uplatnit v praxi. A po působení v duchovní správě ať už městské, u Sv. Mořice v Olomouci, nebo v Olomouci-Pavlovicích, anebo na venkově, v Kelči u Hranic, se stal asistentem pro tyhle obory na bohoslovecké fakultě. A tam také dosáhl doktorátu teologie. Rád vzpomínal na některé své profesory, mezi nimi na profesora církevních dějin Augustina A. Neumanna, jenž podle historika Bohumila Zlámala, jeho žáka, byl zakladatelem systematických českých církevních dějin, které však zůstaly jen ve skriptech. Později si uvědomoval, že to, že se pohyboval skoro výhradně v městském nebo příměstském prostředí, byla pro něj trochu nevýhoda, pociťoval to při práci na svých prvních katechetických studiích.

Ale to už tu byl rok 1938 a nad republikou se stahovala těžká mračna hrozeb nacistického Německa, završená mnichovskou dohodou a nakonec, v březnu 1939, vytvořením takzvaného protektorátu. Tady vedle z oken Hradu se rozhlížel Adolf Hitler, tvůrce tisícileté Třetí říše. Nacistické heslo „Ein Volk, ein Reich, ein Führer“ (jeden národ, jedna říše, jeden vůdce), doplňovali Češi posměšným dodatkem: Ein Tapezierer (jeden čalouník) v narážce na Hitlerovo původní povolání. Tisíciletá říše to naštěstí vydržela jenom nějakých dvanáct let. Ale osud českého národa visel na vlásku. Nacisté mu nezakrytě vyhrožovali vyhazením anebo vystěhováním někam na Sibiř. Když pak zavřeli vysoké školy, mezi nimi ovšem i bohosloveckou fakultu v Olomouci, moc se Tomáškovy jeho katechetika hodila – stal se katechetou na měšťanské škole v Hodolanech, zatímco jeho dva bratři, lékaři, pomáhali partyzánům v beskydských kopcích na moravsko-slovenském pomezí. A František se pak stal přednášejícím katechetiky na diecézním učilišti v Olomouci, jemuž byla existence prozatím laskavě povolena. A inspektorem výuky náboženství na školách v rámci těžce zkoušené olomoucké arcidiecéze, jejíž velká část se ocitla na území Velkoněmecké říše. Na říšském území ovšem inspektorovat nesměl.

Ale válka, během které po atentátu zmizel zastupující říšský protektor Heydrich a následně se rozběsil státní tajemník K. H. Frank, přešla, zmizeli i menší Heydrichové a Frankové, arcidiecéze se zase sjednotila. Jenže krátce potom následoval odsun německého obyvatelstva, nebývalá a skoro neuvěřitelná událost. Arcidiecéze, územně scelená, měla najednou celá rozsáhlá území bez obyvatelstva i bez kněží, kteří většinou odcházeli společně se svými ovečkami, i když třeba nemuseli. Nebývalá situace! Tomášek se v té době stal docentem a krátce potom mimořádným profesorem svých oblíbených oborů na obnovené teologické fakultě olomoucké Univerzity Palackého. V této optimistické etapě, velmi krátké, jak se zanedlouho ukázalo, chodil i na plesy, v tralaláčku na hlavě a hrál tam dokonce na housle. To mu pak zakázali, prý že se to nehodí. Příliš dlouho se z této radostné atmosféry neradoval. Začátkem nové kapitoly dějin českého národa se stal „vítězný únor“, komunistický převrat, nástup komunistů k moci, jež trvá už sedmáct let. V Praze se objevili noví „představitelé“ církve, zejména bývalý koncentračník, později suspendovaný kněz, Josef Plojhar, a po krátké době, když se vzepřel různým „Katolickým akcím“ organizovaným komunisty, byl v Arcibiskupském paláci internován a zbaven

všech možností pro uplatnění svých pravomocí pražský arcibiskup Josef Beran, také bývalý koncentračník.

A on, Tomášek, byl o něco později pozván do Prahy na nunciaturu, kde mu kterýsi z tamních monsignorů sdělil, že Svatý otec Pius XII. se rozhodl ho jmenovat biskupem. Byl překvapen, nic takového nečekal, už si zvykl na práci vysokoškolského učitele. Zeptal se, co by se stalo, kdyby odmítl s odůvodněním, že se pro tak odpovědnou funkci necítí být vhodnou osobou. Dozvěděl se, že by tak Svatého otce velmi zklamal. A to v této kritické situaci rozhodně nechtěl, a tak jmenování přijal. Byl jmenován titulárním biskupem butským, ani tehdy nevěděl, kde tato diecéze kdysi existovala. (V církvi je zvykem, že pomocní biskupové, kteří nejsou ordináři některé konkrétní diecéze, dostávají titul biskupa některé zaniklé diecéze. Tahle jeho diecéze ležela kdysi na území dnešního Egypta, poblíž Alexandrie.) O dva dny později si šel k olomouckému arcibiskupovi Josefu Matochovi pro biskupské svěcení. Tedy šel, palác už byl pro veřejnost uzavřen – lezl přes plot a zadním vchodem pro služebnictvo se plížil k internovanému arcibiskupovi. O téhle jeho cestě se pak hodně vyprávělo.

Nedělal si iluze, věděl, že v tomto režimu bude dříve či později zatčen a uvězněn. Je tohle jeho cesta, kterou od něho očekává Pán? Krátce nato, po uzavření bohoslovecké fakulty, když tím skončila jeho nedlouhá akademická dráha, byl převeden do duchovní správy a jmenován administrátorem v Bohušově u Krnova, jednoho z míst v území, kam jenom váhavě přicházeli noví obyvatelé. Jmenovací dekret nesl ještě podpis jeho arcibiskupa Matochy. Dovedl si představit, že jeho tamní působení nemůže trvat dlouho, a upozornil na to i maminku, která mu přijela vést domácnost. Vydrželo sotva přes půl roku. V červenci 1951 byl zatčen a po několika dnech pobytu na různých místech odvezen do Želiva. Tamní premonstrátský klášter byl proměněn v koncentrační tábor pro kněze i pro tajné biskupy (dva – jeho, Tomáška, a královéhradeckého světicího biskupa Karla Otčenáška) a jednoho podezřívaného, že tajným biskupem je – monsignora Antonína Šuránka, donedávna spirituála olomouckého semináře, kterého Tomášek dobře znal z doby svého působení na fakultě. Moc si ti tři spolu nerozuměli – tedy kromě společných modliteb. Otčenášek byl o generaci mladší, Šuránek zase striktní fundamentalista. Práce v internaci byla různá, někdy velmi těžká, to když třeba museli v kamenolomu vysekávat otvory pro nálože dynamitu, nebo když museli v úmorném vedru

pod rozpálenou střechou sýpky přehazovat obilí, aby se nevznítlo. V zimě zase pociťoval potřebu čerstvého vzduchu a otevíral zamřížované okno, ale to se kolegům nelíbilo, byla jim zima. S ostatními kněžími v klášteře se nesměli stýkat vůbec – vězňatelé se obávali, aby nevysvětlili nějaké další biskupy. Ale nikdo z obou biskupů neměl takový úmysl, oba ctili přesně stanovená pravidla. A on, Tomášek, odmítl i tajná kněžská svěcení (O. Mádr, in: Význam kardinála Tomáška, s. 7), nebyla řádná záruka – a pak – tehdy se ještě věřilo, že režim nemůže mít dlouhé trvání. Později mu dovolili, aby ve volných chvílích pracoval na svých katechetických studiích. To byla znamenitá úleva, které pilně využíval. Kolegové mu občas koukali přes rameno a radili, ale on znal svou látku a její zpracování tak, jak oni nemohli. V Želivě oslavil 5. července 1952 své třicáté výročí kněžství. Co všechno se za těch třicet let stalo!

Ze stále opakovaných výsledků vyrozuměl, že státní orgány hledají vhodného biskupa, kterého by v případě potřeby mohly dosadit do biskupského úřadu, zřejmě jako argument proti tvrzení západních sdělovacích prostředků, že církev je u nás pronásledována. Režim plánoval hodně dopředu. Začal také rozumět, že se ocitá v centru jejich zájmu – snad i povolení práce na katechismu k tomu už patřilo – snad pro mírnost a laskavost a zdánlivou nekonfliktnost, jimiž se projevoval navenek.

První opustil tuto „svatou trojici“, jak jim někteří bachaři posměšně říkali, Karel Otčenášek, který byl koncem roku 1953 postaven před soud ve své diecézi v Hradci Králové. Dostal za údajnou velezradu a jiné podobné výmysly sedmnáct let. Jeho, Tomáška, si v Želivě nechali ještě o další skoro půlrok déle, ale pak byl 28. května 1954 na jednou, bez soudu, propuštěn a jmenován administrátorem v Moravské Hůzové, obci kousek na sever od Olomouce. A tam zůstal skoro jedenáct let.

To byla obrovská změna, čím si ji zasloužil? Za léta jeho působení v Moravské Hůzové proběhlo mnoho všelijakých jednání, některá u státních „církevních“ orgánů, některá se Státní bezpečností – byl k nim někdy volán i do Prahy, bývaly to rozhovory o obecných otázkách společnosti i církve, taky o počasí, nikdo po něm nic nechtěl. Po XX. sjezdu KSSS měl také důvěrná jednání se zástupci Svatého stolce, řekl to některým důvěrným přátelům. Ale o jejich obsahu věděl jen on

sám. Pak se objevila zpráva, že nový papež Jan XXIII., který nastoupil v roce 1958 po smrti Pia XII., chce svolat celocírkevní koncil. Okamžitě pochopil význam případné účasti na něm a začal pro to dělat, co mohl. Mohl se uběhat. „Když ho vyhodili jedněmi dveřmi, šel druhými, když ho vyhodili druhými, šel třetími, šel čtvrtými, a chodil tak dlouho, až to povolení dostal“ (J. Sedlák, Význam, s. 26). (Souviselo to s jeho jednáním se zástupci Svatého stolce? Můžeme se pouze dohadovat.) Ale výsledkem bylo, že byl v roce 1962 státními orgány schválen za člena delegace na zasedání II. vatikánského koncilu, který měl být právě zahájen v Římě, a to jako jediný biskup z českých zemí. Na letišti byla tehdy tato delegace, pěkně různorodá skupina všelijakých mírováků i vyslovených fízlů, nebyl mezi nimi velký rozdíl, vybavena různými historickými liturgickými insigniemi, skvostnými zlatými pektorály (kříží na prsa), prsteny a mitrami. Jenže to bylo už v době, kdy se hlásala prostota, jednoduchost a chudoba, a biskupové přijížděli do Říma s pektorály ze dřeva, plechu a podobných materiálů, takže čs. delegace budila oprávněnou pozornost a ovšem i posměch. Jenže z ní se stejně nikdo na koncil nedostal, kromě biskupů (dvou ze Slovenska a jeho) a děkanů teologických fakult, české a slovenské; ti jako poradci, za českou Jan Merell. To už dávno byly české semináře a fakulty komunisty „sjednoceny“ v jedné jediné, litoměřické. V Praze-Litoměřicích, jak se tehdy úředně psalo. Po návratu do vlasti jim byly samozřejmě všechny ty skvosty a insignie hned na letišti zase odebrány. Kdoví, ze kterého chrámového pokladu pocházely. Pokud nebyly z akce VK. To byl terminus technicus, který razil svatovítský ceremoniář a pozdější kanovník Miroslav Vlček: akce VK – vykrádání klášterů.

Měl za sebou všechna tři dosavadní zasedání koncilu. Na prvním z nich promluvil o úloze rodičů při výchově dětí. To byl jeho obor a taky křest ohněm – ještě nikdy nemluvil před tak ohromným shromážděním – a ještě jakým! Sedělo tam asi dva a půl tisíce biskupů a kardinálů a ještě fůra všelijakých poradců! Během druhého zasedání ho přijal za svého duchovního syna stigmatizovaný kapucín pater Pio, kterého si velice váží a má ho rád. Na jiném zasedání pronesl příspěvek o ekumenismu, v duchu Stojanově. Dokonce navrhl svolání synodu katolických a pravoslavných biskupů a potom svolání katolicko-pravoslavného koncilu. Ten projev se moc líbil i pravoslavné delegaci, dostal za něj medaili od moskevského patriarchy. Taky pak navrhl zavedení kajícího dne za rozdělení církve. Zdá se, že i zdejším činitelům